

SCHEKEL 28

Port Betaald

JUNI 2023

Drenthe
Fryslân
Groningen e.o.

HVMANISTISCH
VERBOND

De SCHAKEL, is het ledenblad van de afdelingen Fryslân, Groningen e.o. en Drenthe . van het Humanistisch Verbond.

De Schakel verschijnt 4 x per jaar.

de komende nummers:

8 september 2023 **deadline 11-8-2023**

8 december 2023 **deadline 17-11-2023**

8 maart 2024 **deadline 16-2-2024**

7 juni 2024 **deadline 16-5-2024**

REDACTIEADRES SCHAKEL

Baukje Scheppink
Vijzelstraat 8, 8911 EW Leeuwarden
baukje.scheppink@gmail.com
0511-477083

WEBMASTERS

Groningen Welmer Boiten

welmerboiten@gmail.com

Drenthe Henk van der Zijden

henkvanderzijden@outlook.com

Fryslân communicatie@hvfryslan.nl

Meer adressen en contactpersonen achter in de Schakel.

Een ander e-mailadres?

Geef het ook door aan het Landelijk Bureau, leden@humanistischverbond.nl, dan komen de e-mails - ook die van de afdelingen - in het vervolg op het goede adres terecht.

Bij de foto's in deze Schakel

De foto's en illustraties in deze Schakel zijn van de auteurs, gepubliceerd met toestemming van de maker of de Creative Commons licentie.

POSTADRESSEN EN SECRETARIATEN

Adreswijzigingen en opzeggingen naar:

Landelijke ledenadministratie

Humanistisch Verbond, Postbus 75490,
1070 AL Amsterdam 020-5219000
leden@humanistischverbond.nl

Groningen en Ommelanden

Humanistisch Centrum
W.A. Scholtenstraat 2, 9712 KW Groningen
Ieke Verveld, secretaris
secr.hvgron@gmail.com
Donaties: Penningmeester HV afd. Groningen
NL 69 TRIO 0391 04 29 47
Stichting Huisvesting HV Groningen
NL10 INGB 0004 1988 73

Fryslân

Postbus 2502, 8901 AA Leeuwarden
secretariaat@hvfryslan.nl
Marjoleine Beers, secretaris en ledenadm.
Facebook: Humanistisch Verbond Fryslân

Drenthe

Het Humanistisch Verbond Drenthe
Pottenbakkerstraat 49, 9403 VX Assen
secr.hvdrenthe@gmail.com
Fieneke Stronkhorst, secretaris
Facebook: Humanistisch Verbond Drenthe

Website

Heeft u al ontdekt dat er op onze landelijke website onder evenementen een pagina "wandelingen" staat?

<https://www.humanistischverbond.nl/laat-je-inspireren/wandelen/>

AGENDA NOORD

datum	afdeling	activiteit		pag
vrijdag 16 juni 2023	Drenthe	Eten met gespreksstof	Bovensmilde	13
dinsdag 20 juni 2023	Drenthe	HV-café	Assen	13
woensdag 21 juni 2023	Drenthe	Midzomerviering	Gees	15
zondag 2 juli 2023	Groningen	Wandelen	Lettelberterpetten	24
dinsdag 18 juli 2023	Drenthe	HV-café	Assen	13
zondag 30 juli 2023	Drenthe	Wandelen	Hijken	13
zondag 6 augustus 2023	Groningen	Wandelen	Hesselinkbos	24
dinsdag 15 augustus 2023	Drenthe	HV-café	Assen	13
zondag 27 augustus 2023	Drenthe	Wandelen	Lhee	13
zaterdag 2 september 2023	Drenthe	Seizoensopening	Eelde	14
zondag 3 september 2023	Groningen	Wandelen	Zeijerwieke	24
dinsdag 12 september 2023	Drenthe	HV-café	Assen	13
donderdag 14 september '23	Fryslân	Palaver ZW Fryslân	Bolsward	38
vrijdag 22 september 2023	Drenthe	Eten met gespreksstof	Assen	13
zaterdag 23 september 2023	Drenthe	Cursus Kennism. Hum	Emmen	7
dinsdag 26 september 2023	Fryslân	Cursus Kennism. Hum	Leeuwarden	7
woensdag 27 september 2023	Groningen	Cursus Humanisme	Groningen	8
vrijdag 29 september 2023	Fryslân	Peulen & praten	Marsum	43
zaterdag 30 september 2023	Groningen	Verdiepingsdag	Actieve hoop	6
woensdag 4 oktober 2023	Groningen	Cursus Humanisme	Groningen	8
zondag 8 oktober 2023	Fryslân	Filosofie ve BP	Leeuwarden	36
dinsdag 10 oktober 2023	Groningen	Cursus Kennism. Hum	Groningen	7
woensdag 11 oktober 2023	Groningen	Cursus Humanisme	Groningen	8
zaterdag 14 oktober 2023	Drenthe	Verdiepingsdag	Actieve hoop	6
woensdag 18 oktober 2023	Groningen	Cursus Humanisme	Groningen	8
donderdag 19 oktober 2023	Fryslân	Filosofiecafé	Leeuwarden	31
donderdag 2 november 2023	Fryslân	Filosofiecafé	Leeuwarden	31
woensdag 8 november 2023	Groningen	Cursus Humanisme	Groningen	8
zondag 12 november 2023	Fryslân	Filosofie ve BP	Leeuwarden	37
maandag 13 november 2023	Groningen	Trage vragen	Groningen	9
zaterdag 18 november 2023	Fryslân	Verdiepingsdag	Actieve hoop	6
maandag 20 november 2023	Groningen	Trage vragen	Groningen	9
maandag 27 november 2023	Groningen	Trage vragen	Groningen	9
maandag 4 december 2023	Groningen	Trage vragen	Groningen	9
donderdag 7 december 2023	Fryslân	Filosofiecafé	Leeuwarden	32
zondag 10 december 2023	Fryslân	Filosofie ve BP	Leeuwarden	36
zondag 14 januari 2024	Fryslân	Filosofie ve BP	Leeuwarden	37
zondag 11 februari 2024	Fryslân	Filosofie ve BP	Leeuwarden	37
zondag 10 maart 2024	Fryslân	Filosofie ve BP	Leeuwarden	37

Van 9tot5 is ook verkrijgbaar in boekvorm: 'Echt episch dit' en 'Gezelligheid 3.0'.

Wat een deelnemer zei over deze verdiepingsdag:

“We voerden geen inhoudelijke discussies met elkaar, kregen geen theorie voorgeschoteld, maar wisselden ervaringen uit en deden nieuwe op door de ander aan te horen. Dit uitspreken en luisteren hielp mij bij het (her)ontdekken van mijn weerbaarheid en (veer)kracht om weer in actie te komen.”

Deze verdiepingsdag is er voor iedereen die zich zorgen maakt over het klimaat. Ga vandaag nog aan de slag, meld je aan voor deze verdiepingsdag in Groningen, Drenthe of Leeuwarden.

Groningen:

zaterdag 30 september 2023

10:00 – 16:30 uur

Docent/gespreksleider: Han Verhoeven

Drenthe

zaterdag 14 oktober 2023

10:00 – 16:30 uur

Docent/gespreksleider: Han Verhoeven

Leeuwarden:

zaterdag 18 november 2023

11:00 – 17:00 uur

Docent/gespreksleider: Han Verhoeven

Aanmelden & meer info:

www.humanistischverbond.nl/hoop

Kennismaken met humanisme

Hoe kan je bijdragen aan meer verbondenheid in deze tijden van individualisme? Hoe blijf je kritisch én tegelijkertijd luisteren naar een ander, ook als iemands mening verschilt met de jouwe? Hoe kan je omgaan met tegenstrijdigheden tussen je kernwaarden en je leefstijl? Hoe gaat het humanisme om met intolerantie? Wat geeft het leven zin?

Ontdek in een middag of avond wat het humanisme kan betekenen voor je (nieuwe) antwoorden. Denkers als Erasmus, Arendt en Manschot helpen je hierbij. Je krijgt inzicht in je eigen, praktische wijsheid en wat jij belangrijk vindt. In gesprek met elkaar beoefen je meteen een belangrijk aspect van het humanisme, namelijk de dialoog.

Deze cursus is interessant voor iedereen die zich wil verdiepen in humanisme, met elkaar in gesprek wil gaan en nieuwe inzichten wil opdoen. Je kunt ook eigen vragen inbrengen.

Emmen

zaterdag 23 september 2023

14:00 – 16:30 uur

Docent/gespreksleider: Ronald Hünne

Leeuwarden

dinsdag 26 september 2023

19:30 – 22:00 uur

Docent/gespreksleider: Ingrid Bouma

Groningen

dinsdag 10 oktober 2023

19:30 – 22:00 uur

Docent/gespreksleider: Ronald Hünne

Aanmelden & meer info:

www.humanistischverbond.nl/kennismaken

Humanisme (6 avonden)

In deze cursus bekijk je met je docent de rol van humanisme dichtbij en veraf.

Onderzoek met Socrates en Montaigne hoe de mens ging nadenken over zichzelf. Wat leren we van Aristoteles hoe we ons verhouden tot onze medemensen? Ontdek met Nietzsche en de ecohumanisten hoe het humanisme zich verhoudt tot het milieu en duurzaamheid. Ervaar hoe kunst en verbeelding een rol spelen bij zingeving. Kijk met Spinoza naar de relatie tussen humanisme, atheïsme en religie en hoe je het humanisme concreet in je eigen leven toe kunt passen. En hoe zit het met het humanisme in andere delen van de wereld?

Je gaat de dialoog aan en leert hoe je jezelf tot de nieuwe kennis verhoudt. Bekijk het programma op de website en meld je aan!

Groningen

Reeks van 6 avonden: woensdag 27 sept., 4, 11, 18 okt. en 8 nov. 2023

19:30 – 22:00 uur, Docent/gespreksleider: Ronald Hünneke

Aanmelden & meer info:

www.humanistischverbond.nl/cursushumanisme

Trage vragen in een versnellende maatschappij

Actuele vraagstukken – zoals over natuur en klimaat, vrijheid, levensbeschouwing, racisme en presteren – raken ons persoonlijk en roepen vragen bij ons op. Ze zijn niet een-twee-drie te beantwoorden. Het zijn zogeheten 'trage vragen'.

Juist in een tijd van snelheid en doorgaan, is het belangrijk stil te staan om zodoende doorvoelde en doordachte stappen te kunnen zetten. Daarom organiseert het Humanistisch Verbond deze cursus. Om je te inspireren, begeleiden en activeren om aan de slag te gaan met wat echt belangrijk voor je is, en (samen) te zoeken naar antwoordrichtingen. Met je eigen leven en de voelsprietten die daarin zijn ontwikkeld als uitgangspunt.

Het is een cursus waarbij je (nog) dichterbij je eigen kern komt, bij jouw 'waarom'. Zo ontwikkel je een voedingsbodem vanwaaruit je krachtig en zinvol de wereld tegemoet kunt treden.

Groningen

Reeks van 4 avonden: maandag 13, 20, 27 november en 4 december 2023

19:00 – 22:00 uur

Docent/gespreksleider: Ronald Wolbink

Maximaal 9 personen kunnen deelnemen.

Aanmelden & meer info:

www.humanistischverbond.nl/tragevragen

en

www.humanistischverbond.nl/laat-je-inspireren/cursussen/vragen-cursus/

Tranen, breuken en bubbels

Er zijn weinig gebeurtenissen in mijn leven die meer indruk hebben gemaakt dan het plotselinge besef dat mij overviel aan het einde van een gesprek met een minderjarige alleenstaande vreemdeling, net aangekomen in Ter Apel. Hij vertelde mij over zijn reis, zoals dat gebruikelijk is, en over wie hij is, zoals dat hoort. Hij vertelde ook dat hij niet alleen uit zijn thuisland was vertrokken, maar dat hij onderweg zijn ouders en zusje had verloren tijdens de overtocht op zee. En terwijl hij dat vertelde kwam ik tot het akelige besef dat ik er helemaal niet bij stil stond wat mij nou eigenlijk zojuist verteld was. Ik ging er zelfs vrij snel aan voorbij — het was niet meer dan een notitie in het dossier en een knikje van verstandhouding tussen mij en de tolk. Want ik had het al zo vaak gehoord.

Het was niet de leegte in de ogen van de persoon aan de andere kant van de tafel, veroorzaakt door de gruwelen van de oorlog en de diepe zorgen van zijn reis naar veiligheid, die mij deed wankelen, maar de leegte en het complete gebrek aan empathie in mijn reactie op zijn woorden. Murw geslagen door het drama dat Ter Apel dagelijks overspoelt, was ik niet langer mens, maar machine. En ik heb die avond tranen met tuiten gehuild. Want wie ben je, als je eigen menselijkheid is kwijtgeraakt? Het heeft mij uiteindelijk tot twee inzichten gebracht. Eén: ik zou moeten vertrekken uit Ter Apel om terug te vinden wie ik ben. Twee: ik zou mij nooit meer laten verleiden om te zwijgen bij onrecht, verdriet en systemisch falen. Dit gesprek en de confrontatie met mijn waarden is daarmee bepalend geweest in mijn vorming als mens, politicus en humanist.

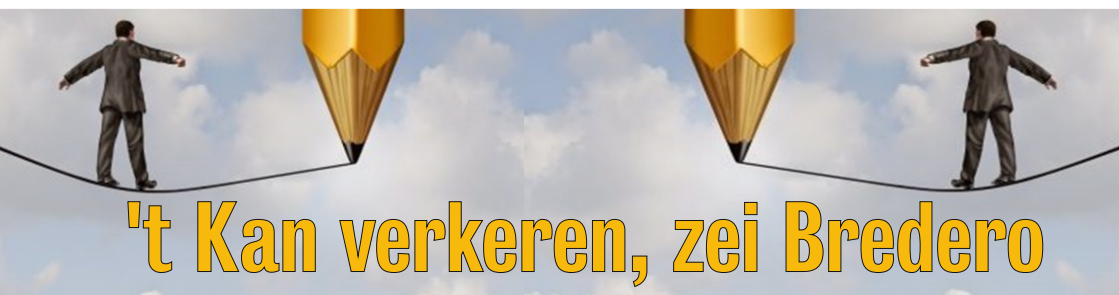
Deze voor mij formatieve gebeurtenis kan wellicht het best worden beschreven als wat Gaston Bachelard, en later Louis Althusser, hebben beschreven als een epistemologische (epistemologie is de leer van kennis, wat is kennis en wat kan er gekend worden?) breuk: wanneer het wegnemen van een epistemologisch obstakel ruimte schept voor een nieuw wereldbeeld. Of plat gezegd: het opeens kunnen zien van waar je nooit op zoek naar bent geweest, nadat iemand de glazen uit je bril heeft geslagen en ze met een ander kleurtje heeft teruggeplaatst. Epistemologische breuken zijn de zeldzame momenten waarop een persoon erin kan slagen uit de echokamer van zijn eigen gelijk te stappen. Daar waar Bachelard en Althusser hun theorieën vooral hebben getoetst op de kennis van de wetenschap zelf zie ik een toepassing in wat wellicht een van de grootste maatschappelijke uitdagingen van onze tijd is: polarisatie.

Het kinderpardon was een sombere illustratie van die gedachtegang. Daar waar het Nederlandse asielbeleid streng en sober is en het maatschappelijk debat zich meer dan eens richt op de vraag of het nog strenger en soberder kan, gaf het kinderpardon menselijkheid aan de discussie. Het ging opeens niet meer over grenzen dicht of 'minder-minder-minder,' maar over kinderen als Mauro en Lili en Howick. Wellicht treffend was de uitspraak van Mauro bij Omroep Brabant in 2019, acht jaar nadat hij voor het eerst het nieuws had gehaald: “Mensen zien mij als een asielzoeker-icoon, maar zo voel ik me helemaal niet”. Onbewust was Mauro bepalend geworden in hoe mensen asielzoekers zagen — zijn beroemde foto met de traan vormde de nieuw gekleurde glazen van de brillen van zijn publiek en hij stond daarmee synoniem voor hun nieuwe wereldbeeld. Maar breuken als het kinderpardon en mijn tranen zijn zeldzaam en sporadisch en liggen vaak buiten onze directe cirkel van invloed. Daar waar het humanisme van invloed kan zijn is niet in het doorbreken van de muren van echokamers, maar in het doorprikken van epistemologische bubbels.

C. Thi Nguyen heeft het verschil tussen echokamers en epistemologische bubbels beschreven in zijn artikel in *Episte* in 2018 genaamd 'Echo Chambers and Epistemic Bubbles'. Daar waar een echokamer een epistemologische structuur is waarbij tegenstrijdige stemmen bewust en actief stil worden gehouden, is een epistemologische bubbel een structuur waarin (nog) niet alle relevante stemmen zijn gehoord, soms onbewust. Daar waar voor het doorbreken van de muren van een echokamer een spreekwoordelijke vuist nodig is, kan een epistemologische bubbel worden doorpikt door nieuwe perspectieven en een open blik. Geen vuist, maar een speldenprik dus. En die speldenprik, dat zijn wij.

Het is onze uitdaging als humanisten om onszelf en de maatschappij tot ontplooiing te laten komen door reflectie en dialoog. Daarbij dienen we ons niet op te sluiten in de loopgraven van ons eigen gelijk of het spreekwoordelijke gevecht aan te gaan met anderen die al ingegraven zijn. Daarentegen, het is juist bij de grote grijze mensenmassa gevangen tussen het zwart en wit van verdeeldheid dat onze tranen zullen resoneren. Door deze groep deelgenoot te maken van onze overtuiging kleuren wij de lenzen van de maatschappij humanistisch vrij en vormen wij zo een zeldzame brug in een land van diepe dalen. Verbondenheid door vrijheid.

Joey Koops (31)

De afgelopen maanden hebben we als bestuur gezocht naar nieuwe wegen om het Humanistisch Verbond Drenthe vorm te geven. Dat heeft geleid tot succes. In de eerste plaats mogen we Ralph du Long welkom heten in het bestuur. Ralph is nauw betrokken bij het Humanistisch Verbond en een bestuurder met een grote staat van dienst. Hij zal zichzelf te zijner tijd introduceren.

Daarnaast lukt het steeds beter om leden te vinden die een activiteit willen organiseren en initiatieven te ontplooiën. Jan van Koert en Anne Prins hebben de mooie bijeenkomst in april over zelfbeschikking door Coöperatie Laatste Wil in Hogeveen georganiseerd. We hebben actief bijgedragen aan de organisatie en invulling van de 4 mei herdenking in Assen. Ralph du Long heeft een live verbinding, met de Nobelprijswinnaar voor de Vrede met haar mensenrechtenorganisatie “Centre for Civil Liberties”, Oleksandra Matviichuk uit de Oekraïne, verzorgd. Twee leden, Lineke van der Burg en Agnes Swierstra-Duisterwinkel, hebben namens onze afdeling een bloemstuk gelegd bij het Provinciaal monument op de Brink. Margreet Riemersma heeft weer een interview afgenomen van een prominent lid Elzelien van Duijn. Joey Koops en Melanie Willekens-Taal zijn bezig om de jongere humanisten onder ons te vinden en te betrekken bij activiteiten. Ook de activiteitencommissie spant zich in om alle reguliere activiteiten goed te laten verlopen en is druk bezig met de voorbereiding van de seizoensopening. Dit alles in nauw contact en met ondersteuning van het bestuur. In deze Schakel is hierover weer het nodige te lezen. We wensen u veel leesplezier en aarzel vooral niet om u op te geven voor de vele activiteiten of zelf met voorstellen te komen voor het organiseren van activiteiten voor en met onze leden.

Namens het bestuur van het Humanistisch Verbond Drenthe

Henk van der Zijden

Activiteitencommissie HV-Drenthe 2023

HV *Café*

Elke **tweede of derde** dinsdag van de maand.

Locatie: Humanitas, Brunelstraat 77, Assen.

Aanmelden niet noodzakelijk.

Aanvang 10.30 uur, einde ongeveer 12.00 uur

Data: 20 juni, 18 juli, 15 augustus, 12 september

HV - *Wandelingen* Op de laatste zondag van de maand.

Aanmelden vooraf niet verplicht, wordt wel op prijs gesteld.

Opgave kan tot 1 uur voor vertrek van de wandeling.

Voordeel bij opgeven is, dat u gebeld kunt worden, wanneer het niet doorgaat i.v.m. bijzondere omstandigheden.

Wilt u een keer ook een wandeling organiseren? Wij horen of lezen dat graag.

Deelname is ook voor niet-leden en is gratis. Nazit is voor eigen rekening.

Zondag 25 juni: Wandeling bij Hijkerfeld gaat niet door i.v.m. drukte TT-Assen op alle wegen in en rond Assen, dus deze maand geen wandeling.

Zondag 30 juli: Wandeling bij het Natuurgebied Hijkerfeld, +- 4 km.

Vertrek: 10.30 bij parkeerplaats de Hijkerweg, rechts van de weg, bijna op de helft tussen Hooghalen-Hijken. Nazit: Wapen van Schotland in Hooghalen

Organisatie: Lineke van der Burg, 0592-543922/ 06-12033325

avdburg@simpc.nl

Zondag 27 augustus: Wandeling bij Lhee, +- 4 km.

Vertrek: 10.30 uur bij parkeerplaats Oude Hoogeveensedijk 7991PH, Lhee.

Nazit: bij restaurant van het oude Planetron dat een nieuwe toekomst begon als Het Huis van Drenthe.

Organisatie: Marlon Busstra, stimulans@planet.nl, 06 13200785

ETEN *met gespreksstof*

Vrijdag 16 juni: Eten met gespreksstof

Locatie: bij Jan en An Kolkman, Meesterwijk 17, 9421 TJ, Bovensmilde.

Tijd: 17.15-20.00 uur. Kosten €7,50 p.p.

Aanmelden uiterlijk 1 week tevoren. 0592-413291,

anjankolkman@gmail.com

Vrijdag 22 september: Eten met gespreksstof

Locatie: bij Anne Zijlstra en Fieneke Stronkhorst, Pottenbakkersstraat 49, 9403 VX, Assen.

Tijd: 17.15-20.00 uur. Kosten € 7,50

Aanmelden: a.zijlstra1@gmail.com 06-51527745 0592-342720

Zaterdag 2 september: Seizoensopening

Opnieuw heeft **Eelde** de eer ons te mogen ontvangen: **Muziekmuseum en Landgoed Vosbergen**. Meer informatie ziet u in de nieuwsbrief.

De activiteitencommissie:

Jan Kolkman 0592-413291 Wim Roeleveld 06-51322851/0599-234497

anjankolkman@gmail.com roeleveld.wim@gmail.com

De activiteitencommissie

Wim Roeleveld 06-51322851/0599-234497 roeleveld.wim@gmail.com

Jan Kolkman 0592-413291 / anjankolkman@gmail.com

MIDZOMERVIERING OP WERELD HUMANISMEDAG; 21 JUNI 2023

December 2022 vierde HV Drenthe het feest van het licht te Witten.

Margreet Riemersma schreef hierover een verslag in de Schakel van maart 2023 (P31) met de vraag: *'Is er een nieuwe traditie geboren?'*

Op de website leest u hoe ook het landelijk bureau in 2023 start met bijeenkomsten waarbij stil wordt gestaan bij de verandering van seizoenen door uitvoering van rituelen.

'Hoe kunnen we meer bewust de natuurwisselingen ervaren en op welke manier kun je je verbinden met het nieuwe seizoen?'

De Midzomerviering wordt ons aangeboden door Melanie

Willekens-Taal in haar grote tuin in het rustieke dorp **Gees, Oude Steeg 10.**

We beginnen om **19.00 uur** met een uitleg over het jaarwiel waarbij ook wordt ingegaan hoe de thematiek daarvan op je eigen leven kan worden toegepast.

Met een contemplatieoefening kunnen we dit ervaren.

Tot slot zal er rond zonsondergang, om **22:05 uur**, een mooi klein midzomerritueel worden vormgegeven.

Aanmelden bij Fienke Stronkhorst: secre.hvdrenthe@gmail.com/06-21363223

Er zijn geen kosten aan verbonden.

Parkeergelegenheid op het terrein of in de berm.

NB: Bij slecht weer kunnen we in de deel terecht.

Tijd voor elkaar

Tijd nemen voor elkaar
In het weten
dat er werkelijk ruimte is
voor écht ontmoeten
kan het hart
een vreugdedans doen maken
Want tijd hebben
Is wat je nu toekomt.

Uit: "Met Hart & Ziel Ouder Worden"
Van Marieke de Vrij
www.devrijemare.nl

HV Drenthe *Klankbordgroep*

Ook onder de leden van HV Drenthe zal er soms een verlangen kunnen zijn om eens te praten met iemand die de kunst van het luisteren beheerst en dat ook nog doet vanuit humanistisch perspectief.

En omdat er in het noorden weinig humanistisch geestelijke verzorgers ter beschikking staan, zijn wij blij met drie leden die zich ter beschikking willen stellen als U dat nodig hebt.

Mochten er zich in uw leven zaken voordoen waarover u wilt praten, dan kunt u een gesprek met een van hen aanvragen **via het secretariaat**. In de Schakel van december stelden de leden van deze klankbordgroep zich uitgebreid voor: **Ton Koster, Jan van Koert en Anne Prins**.

Als je niet gelovig bent, mis je een adres

Interview met HV-lid Elzeliene van Duijn, 29 maart 2023

In Assen e.o. is Elzeliene vooral bekend door haar cursus “Levensloop: Inspiratie voor levenskunst” die ze voor de Verdieping organiseert. Hierin kijken deelnemers terug op hun leven door hun biografie te schrijven en samen met anderen te ontdekken hoe men is geworden wie men is.

In het interview hebben we samen teruggekeken naar de grote lijnen van de levensloop van Elzeliene zelf. Ze is al sinds haar 35ste lid van het HV, met name vanwege het levensbeschouwelijke karakter. Alhoewel ze een plezierige en (progressief/vrijzinnig) christelijke opvoeding heeft gehad, kwamen Elzeliene en haar man vrij snel na hun huwelijk tot de conclusie dat ze geen god nodig hadden om hen te inspireren. Maar vervolgens kwam wel de vraag op: “Wat doe je dan met christelijke feestdagen zoals Kerst”? Een filosoof zei ooit: “Bij overweldigende emotie, zoals bijvoorbeeld dankbaarheid, mis je een adres”. Omdat Elzeliene toch wel behoefte had aan een levensbeschouwelijke organisatie viel de keus op het HV. Voor levenskunst kan het HV nog wel een stapje meer zetten volgens Elzeliene. Daarover later meer.

De roots van Elzeliene liggen niet in Drenthe, maar bij de zee en de mensen in Katwijk. Ze is in haar eigen familiegeschiedenis gedoken en kon in de stamboom teruggaan tot 1600. En wat blijkt? Al sinds die tijd is in haar afstammingslijn iedere moeder op moeder geboren en gestorven in Katwijk. Dat is bijzonder en mede daardoor voelt Elzeliene een sterke binding met Katwijk. Na een mooie jeugd daar heeft ze in Amsterdam de sociale academie gedaan en is jong getrouwd en moeder geworden.

Vanuit haar studie raakte ze in de jaren '60/'70 betrokken bij diverse actiegroepen. Daardoor kwam ze in aanraking met de FAO (VN Wereldvoedsel Organisatie), waarvoor in Amsterdam een wereldcongres georganiseerd werd. Elzeliene mocht van haar studie een half jaar lang meedoen aan de organisatie. Ze was intensief betrokken bij het voorprogramma en bij vele discussies in een groep van 300 jongeren van 'all over the world', die met elkaar in een milvakamp gehuisvest waren.

Deze periode in haar leven heeft haar gevormd en heeft haar wereldbeeld bepaald.

Nadat de kinderen het huis uit waren hebben Elzeliene en haar man drie jaar lang in Zimbabwe vertoefd. Dat was destijds voor Afrikaanse begrippen nog een redelijk welvarend land. Haar man kreeg een baan als docent. Elzeliene deed vrijwilligerswerk: cursussen geven, discussies leiden, voorlichting geven over aids. Om een school op het platteland te ondersteunen richtten ze een stichting op. Nu de stichting 20 jaar bestaan heeft, vindt Elzeliene het tijd om de school op eigen benen te laten staan en de stichting op te heffen. Ze is bezig met het schrijven van een boekje voor alle sponsors om dit hoofdstuk in haar leven af te ronden.

In alle cursussen die Elzeliene gedurende haar leven gegeven heeft en waarvan het zaadje al geplant was tijdens het FAO-wereldcongres, was steeds de kern om mensen bewust te maken van zichzelf, hun groeimogelijkheden en hun plaats in de maatschappij. Mensen moeten de verantwoordelijkheid voor hun eigen leven op zich nemen (eigenaarschap!). Na Zimbabwe kwam Elzeliene in Drenthe terecht en ze richtte een eigen onderneming op. Haar bedrijf richtte zich op coaching en begeleiding van organisaties (o.m. waterschappen, thuiszorgorganisaties, gemeentes) die in grote verandertrajecten zaten. Elzeliene kon de kernboodschap van haar werk hier voortzetten. Het geldt namelijk ook voor organisaties dat eigenaarschap belangrijk is, zeker als (na alle financiële of organisatorische veranderingen) vooral ook gewerkt moest worden aan cultuurverandering en bewustwording daarvan bij het personeel.

Haar onderneming wordt nu door haar dochter voortgezet. Elzeliene heeft, in lijn met de traditie van haar Katwijkse moeder een 'levens'-boek geschreven voor haar dochter, over de betekenis van werk.

Het is de rode draad in Elzelienes levensloop: betekenisgeving aan je leven en je werk. Niet voor niets geeft Elzeliene nu de cursus bij de Verdieping. Als je namelijk terugkijkt op je leven en je biografie gaat schrijven, dan kan je je leven beter beschouwen. Je kunt je geschiedenis herschrijven en dan op een andere manier naar je toekomst kijken.

Elzeliene is vier jaar lang voorzitter geweest van het HV Assen e.o.

Hoogtepunten uit die tijd waren de organisatie van een tweedaagse in Allartsoog met veel ruimte voor diepgang in de gesprekken maar ook voor

ontspanning. Ook een bijeenkomst - op verzoek van een predikant uit Tynaarlo - waarbij ze 'iets moest doen met een hele groep mensen van verschillende geloven' kan ze zich nog goed herinneren. Door de keuze van een actieve werkvorm werd het een groot succes.

Het landelijk HV-bestuur mag van Elzeliene wel wat meer focus leggen op het levensbeschouwelijke deel van het humanisme en op ethische vraagstukken. De kernvraag: *“Wat is goed leven?”* krijgt volgens haar te weinig aandacht. De focus van het HV lijkt nu vooral te liggen op actievoeren voor minderheden. Op zich prima, maar het levensbeschouwelijke aspect moet niet vergeten worden.

Misschien is het voor HV Drenthe een idee om een sessie te houden over het werk Irvin D. Yalom. Hij is een van de beroemdste psychiaters ter wereld. Voor Yalom zijn liefdevolle, langdurige relaties van groot belang voor een goed leven, waarin we de ander begrijpen, respecteren en niet onderwerpen. Zo'n relatie is alleen mogelijk als we onszelf begrijpen.

Zijn boek *“Een kwestie van dood en leven”* heeft bij Elzeliene diepe indruk nagelaten. Het boek, dat het echtpaar samen schreef over haar ziekte, de hoop en wanhoop gedurende de behandeling en – in de laatste hoofdstukken – haar dood en zijn grote verdriet, is een aanrader om te lezen.

Elzeliene heeft behoefte aan het met elkaar in gesprek gaan over hoe je op een goede manier ouder kunt worden en van elkaar kunt leren. Vragen over levenskunst dus, zoals: *“Hoe ver gaat je zorg voor je partner?”*, *“Wanneer laat je los?”*, of: *“Mantelzorg: hoe doe je dat echt goed?”* En als je – zoals meer mensen bij het HV – euthanasie in je naaste omgeving meemaakt: *“Wat doet dat met je?”*.

Daarbij ook kijkend naar de jeugd: hoe kijk je daar nu tegenaan? En ook het hier en nu niet vergeten: kun je als mensen samen nog iets doen aan technologische ontwikkelingen zoals AI (kunstmatige intelligentie) en de uitwassen: baby's die twee uur schermtijd hebben?

Als mensen bereid zijn om wat van zichzelf te laten zien (en niet steeds zeggen: *“Met ons gaat alles goed”*), dan biedt dat een mooi perspectief om de vraag: *“Wat is goed leven?”* weer meer inkleuring te geven.

Margreet Riemersma

Diepe ernst en stilte en de grootste schaterlach; tragiek, milde ironie en melancholie *Cabaretier Paul van Vliet (87) overleden.*

'We zijn intens verdrietig maar vooral ook trots op wie hij was en wat hij voor velen heeft betekend', schrijft zijn familie. 'Hij laat met zijn teksten, muziek en komische types een schat aan verhalen en liedjes na, die getuigen van een vol leven en een prachtige theatercarrière.'

Het geeft mij een gevoel van weemoed. Ik heb Paul van Vliet nooit persoonlijk ontmoet, maar via UNICEF, de kinderrechtenorganisatie van de Verenigde Naties, waarvoor hij sinds 1992 de ambassadeur was, hiertoe aangespoord door Audrey Hepburn. Tien jaar ben ik actief geweest voor UNICEF Regionaal Comité Centraal Drenthe. Zijn doel en ook ons doel was, kinderen aan een betere toekomst te helpen. De teksten van vele van zijn klassieke cabaretliedjes doen er anno 2023 nog toe.

Zijn liederen en conferences gaan over leven, liefde, denken en dood. Hij attendeerde ons op belangrijke onderwerpen die er toe doen, zoals moed, wijsheid, kunst, empathie, doorzettingsvermogen, waarden en normen, creativiteit ...

- Ik ben zo vaak opnieuw begonnen (2015)

Ik ben zo vaak opnieuw begonnen en niet zo'n beetje nieuw, maar radicaal. Ik heb zo vaak iets nieuws verzonnen, waarbij ik dacht: dit is het helemaal. En wij lopen mee, met het misverstand. Alleen en soms in groepsverband. Op zoek naar het beloofde land. In de optocht door de tijd. In vandaag ligt een deel van het verleden.

- Er is nog zoveel niet gezegd (2001)

Er is nog zoveel niet gezegd. Er is nog zoveel doodgezwegen. Wel gedacht maar niet verteld. Afgewacht en uitgesteld. Doorgeschoven... weggewoven. Door jullie en door mij. Er is nog zoveel niet gezegd. Er is nog zoveel doodgezwegen. Door jullie en door mij. In nachten dat wij wakker lagen. Op onvoltooid verloren dagen. Door jullie en door mij.

Ook het klimaat en de gevolgen van de door de mensen misbruikte natuur is door hem perfect vastgelegd in zijn verhaal over de zee.

- De Zee (2015)

De zee heeft me verteld dat zij zo moe is. Zij zei dat zij er zeer beroerd aan toe is. Zij zei: wat is daar toch bij jullie aan de hand? Wat doen jullie toch tegenwoordig allemaal op dat land? Zij zei: er komen tegenwoordig steeds meer van die dagen. Dan kan ik alle vuile rotzooi haast niet meer verdragen. Dat zei de zee die me vertelde dat zij moe is. Die zei dat zij er zeer beroerd aan toe is.

Toen zweeg de zee en ik stond daar in de zomernacht. Ik zei: kan ik iets voor je doen misschien? De zee heeft even nagedacht. Toen zei zij: zo overbodig als het was in vroeger dagen, zo nodig is het nu om water naar de zee te dragen. Dat zei de zee die me vertelde dat zij moe is. Die zei dat zij er zeer beroerd aan toe is. En als de zee zegt dat zij moe is, wil dat zeggen dat het land er zeer beroerd aan toe is.

- Ik drink op de mensen – Straatpoëzie (2014)

*Ik drink op de mensen, die bergen verzetten
Die door blijven gaan met hun kop in de wind
Ik drink op de mensen Die met vallen en opstaan
Blijven geloven. met het geloof van een kind.*

Naast zijn serieuze teksten is door hem in de loop der jaren een aantal typetjes gecreëerd die door veel mensen zullen worden herkend, zoals Bram van de Commune, Majoor Kees, Baron Taets van Avezaethe.

Zijn leven was niet altijd een kunstwerk. De balans tussen geluk en ongeluk was zo nu en dan zoek. Zijn maatschappelijke betrokkenheid was groot.

Tijdens interviews sprak hij soms over het recht op zelfbeschikking. Hulp bij voltooid leven moet mogelijk zijn. Denk aan zijn lied van 2015 *“Laatste wens”*. Hij had geen enkele illusie dat zijn oeuvre aan de vergetelheid zal ontsnappen. *“Als ik zie hoe snel mensen worden vergeten en cabaret is snel verouderd.”*

Tijdens zijn laatste voorstelling zong hij: *'Maar we zullen altijd afscheid moeten nemen / want onontkoombaar loopt de wekker Af / Je kan niets of niemand voor 't leven claimen / Afscheid van de wieg tot aan het graf'.*

- Vuur van de Vrijheid 2022 Wie dan wel

*Als wij niet zorgen Dat de toekomst is geborgen Voor de kinderen van morgen
Wie dan wel!*

Wat inspireert ons? **DE JONGE HUMANISTEN GRONINGEN**

In deze reeks artikelen beschrijven we wat ons het afgelopen kwartaal inspireerde, aan de hand van onze bijeenkomsten.

Deel 5: *Geweldloze* communicatie? – door Paul Burrie

De Jonge Humanisten in Groningen schakelen soms hulp in van buitenaf. Zo hebben we in februari geleden een avond georganiseerd over mediawijsheid onder leiding van Justine Pardoën. En op Vrijdag 28 April was het tijd voor een workshop over geweldloze communicatie / non-violent communication (NVC). Deze workshop is georganiseerd vanuit de vraag: “hoe blijf je in deze tijd van polarisatie en sterke meningen in verbinding met de ander”.

Voor het antwoord op de vraag hebben we Christiaan Zandt uitgenodigd. Hij werkt sinds 2006 als trainer en gespreksleider geweldloze communicatie, de perfect persoon om een workshop te geven in het HV-pand. Het onderwerp spreekt aan, en met 16 aanmeldingen zat de workshop al snel vol.

Geweldloze communicatie is ontwikkeld door de Amerikaanse psycholoog Marshall Rosenberg. Zijn intentie is om altijd in verbinding te blijven, ook tijdens moeilijke discussies, door empathie als basis te gebruiken. Het idee is om bewust te zijn van je eigen (emotionele) reactie en zodra je getriggerd wordt geen harde verwijten uit te delen zodat het kan escaleren in een serieus conflict, maar je eigen waarneming, gevoelens, behoefte en verzoek te erkennen en uit te spreken op een positieve manier waardoor de ander op een prettige manier naar je kan luisteren. Daarna is onderhandeling mogelijk, zodat elkaars behoeftes gehoord worden. Hoe meer empathie er is in de woordkeuze, hoe minder kans dat een partij in de verdediging schiet. Je neemt dus zelf verantwoordelijkheid voor het vinden van een

oplossing, of voor het nader tot elkaar komen bij een meningsverschil, in plaats van je zorgen bij een ander neer te leggen.

Het was een interactieve en praktische workshop, met duidelijke handvatten, oftewel 'dikke, vette tips'. Hoewel de workshop niet te reduceren is tot alleen deze tips sommen we ze hier toch even op:

1. Check als je in gedoe terecht komt: Welk spel speel ik? Wat is mijn intentie?
2. Recycle je oordelen! Richt je aandacht op behoeften onder jouw eigen oordelen.
3. Sla een brug en eindig je boodschap aan anderen met een verzoek in concrete actietaal.
4. Connectie vóór correctie
5. Zeg WAT je begrijpt, in plaats van DAT je begrijpt

Vanuit de deelnemers, organisatoren en Christiaan kijken we terug op een leuke, open en leerzame avond. Vol enthousiasme om de verbinding te zoeken met de ander. Wordt vervolgd.

Zondag 2 juli in de Lettelberterpetten.

Vanuit Groningen rijdt je richting Drachten via de A7. Bij afslag nr. 34 neem je de weg N372 richting Leek. Na ca 1 km bij een rotonde sla je linksaf richting Midwolde en Lettelbert via de Hoofdstraat. Vóór je de snelweg A7 oversteekt via een viaduct, ga je rechtsaf de weg De Hooilanden in. De weg loopt even later parallel aan de A7. Bij de boerderij van Staatsbosbeheer aan de Hooilanden 12 kun je parkeren en daar is ook het startpunt. Na afloop koffie drinken bij Gasterij/Restaurant Inkies aan de Hoofdstraat 132 te Midwolde.

Zondag 6 augustus Hesselinkbos te Westerbroek.

Verzamelen bij Hotel Van der Valk te Westerbroek. Na afloop koffie drinken bij Hotel Van der Valk.

Zondag 3 september bij de Zeijerwieke te Zeijen.

Verzamelen bij café Hingstman, Hoofdstraat 18 te Zeijen aan de Brink. Na afloop koffie drinken bij café Hingstman.

Alle wandelingen starten om 10.30 uur en zijn tussen de 3 en 5 km. Deelname aan de wandelingen is gratis en zijn toegankelijk voor leden en niet-leden. Consumpties zijn voor eigen rekening.

Inlichtingen: Marijke en Pieter Hofman 0592 – 343595 of 06 1900 30 43

e-mail: hofbak@ziggo.nl

Boekbespreking door Victor Bom,
Bibliotheekcommissie HVG

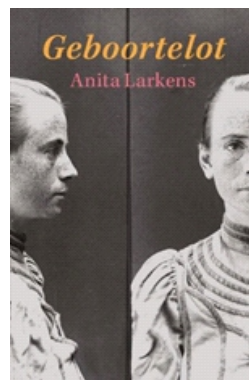
Geboortelot Anita Larkens,

2022, 312 pg, 22,50 euro

Van **de achterflap**: Geboortelot is gebaseerd op ware gebeurtenissen. Deze historisch roman gaat over twee arbeidersvrouwen in de tweede helft van de 19^e eeuw, de tijd waarin Aletta Jacobs begint met haar strijd voor het vrouwenkiesrecht. De kloof tussen man en vrouw is enorm, die tussen burger en arbeider nog groter. Jannetje werkt als dienstmeid voor een domineesgezin in Noord-Brabant en wordt geplaagd door heimwee en eenzaamheid. De komst van het paupermeisje Adriana brengt haar de nodige afleiding, voor het eerst voelt zij zich niet langer alleen. Dan wordt de dominee beroepen naar Noordoost-Groningen en Jannetje verhuist met het gezin mee. In het Noorden komt het leven van Jannetje steeds dichterbij dat van een andere vrouw: de weduwe Bouwina, die in haar eentje de zorg draagt voor haar kleindochter Bouke. Bouwina doet er alles aan om Bouke voor te bereiden op een leven als arbeidersmeid, maar haar inspanningen zijn tevergeefs: het meisje glijd af in de criminaliteit. Ook Jannetjes beschermeling Adriana begaat misdrijven. Wanneer het lot Jannetje en Bouwina samenbrengt, vinden zij troost en begrip bij elkaar.

Anita Larkens is freelance schrijfster en publiciste. Ze publiceerde een boek voor vrouwen met ambitie: 'De volmaakte vrouw' (2001) en de thrillers 'Schaduwdochter' (2013), 'De betrokkenen' (2015) en 'De dagen' (2017). Zij woont in Bedum, Groningen en de roman 'Geboortelot' is gebaseerd op haar eigen familiegeschiedenis: Jannetje was haar betovergrootmoeder, geboren in 1842 en Bouwina haar oudovergrootmoeder, geboren in 1811. Ze stelt: 'Ik wilde over mijn eigen voorouders schrijven. Daarmee bedoel ik mijn bloedverwanten, maar ook de andere Groningse arbeidersgezinnen uit de 19^e eeuw.'

Het boek is prachtig geschreven, vele passages en vooral de brieven getuigen van veel empathie en inlevingsvermogen. Op sociaal bewogen wijze worden wantoestanden en wanverhoudingen van de klassenmaatschappij die

Nederland en zeker ook Noordoost- Groningen midden 19^e eeuw is, beschreven, men name vanuit het gezichtspunt van de 'geringe' klasse der arbeiders. In het boek worden knap twee verhaallijnen door elkaar geweven die in het laatste deel op natuurlijke wijze samenvloeien. Het gaat over het povere en kommervolle bestaan van zwoegende arbeiders en hun kinderen waaruit niet of nauwelijks te ontsnappen valt, maar waarin men soms toch ook nog lichtpuntjes kan ervaren, alsmede de grote kloof tussen arbeiders en burgers en het beschavingsoffensief dat vooral overheden en kerkenraden loslaten op de arbeiders en met name de paupers. Ondertussen word kundig achtergrond informatie over die tijd verstrekt en politieke en economische ontwikkelingen in de verhaallijnen geweven. Het toppunt vond ik het hardvochtige vonnis van een rechter voor een diefstal gepleegd door twee meiden van negen en vijf jaar om snoep van te kopen: **beide 7,5 jaar cel**; de oudste van de twee zusjes was op de kille novembermorgen in kapotte kleren zonder omslagdoek of jak volgens omstanders verkleumd bij de rechtbank aangekomen na een voettocht van 13 km om het vonnis aan te horen; de jongste werd bij verstek veroordeeld omdat de afstand teveel voor haar was. De rechter gaf als toelichting op het vonnis dat 'de opsluiting zal leiden tot berouw, beschaving en godvruchtigheid'. Thuis sliepen ze samen in een bedstee, nu kwijnden ze weg in een eenzame cel. Het haalde de kranten en de volkswoede was groot. Later in het boek blijkt wel dat na een aantal jaren de straf is omgezet in een opvoedingstraject in een gesloten inrichting waarin de zusjes niet bij elkaar op de kamer sliepen.

Zelf vond ik de toelichting van de schrijfster in het nawoord op de motivatie voor dit boek erg mooi en nuttig en daar wil ik een aantal citaten van geven.

Er zijn vele redenen geweest om dit boek te schrijven. Allereerst viel het me op dat de historische boeken die er zijn, allemaal geschreven zijn door (of over) personen uit de burgerij. Zelfs de door mijn hoofdpersoon Jannetje bewonderde Aletta Jacobs komt uit een burgergezin. Zij maakt maar al te duidelijk wat allemaal níet bereikbaar is voor arbeiders-meisjes. Doordat een vrouw als Jannetje deel uitmaakte van de geringe klasse, is ze onzichtbaar gebleven. Jannetje's leven is niet gedocumenteerd. Daar hadden arbeiders-meisjes geen tijd voor en vaak ook geen mogelijkheid toe. Velen van hen waren ongeletterd.

Het gebied, Fivelingo in Noordoost-Groningen, is onderbelicht in geschiedschrijving. Over steden als Amsterdam, Leiden en Den Haag wordt veelvuldig verhaald. De arbeiders op het platteland lijken nooit te hebben bestaan. Dat was mij een doorn in 't oog.

Angst was in de arbeidersgezinnen een altijd aanwezige metgezel. Epidemieën teisterden het land. De kindersterfte was hoog. Arbeiders raakten snel opgebrand. Voor vrouwen kwam er nog de angst voor reputatieverlies bij. Onzedelijkheid was een halsmisdrijf.

Vanwege de onveranderlijke pacht ['beklemrecht'] werden de boeren [in Fivelingo en Oldambt] almaar rijker en rijker. De afstand tot hun arbeiders werd daardoor nog groter. Natuurlijk waren er schappelijke werkgevers, zij die hun werkvolk waardeerden, maar vaker waren de herenboeren arrogante slavendrijvers die pronkten met de opbrengst van het land. Dat hun arbeiders zich soms letterlijk doodwerkten, deerde hen niet. Werkpaarden waren het, goedkoop en vervangbaar. De dienstbaren die voor de gezinnen van de boeren werkten, de boerenmeiden, werden al even slecht behandeld, een uitzondering daargelaten. Jannetje is zich daar erg van bewust. Zij weet dat een betrekking in een pastorie een godsgeschenk is, maar voor het grotere geheel maakte dat niet echt uit. Als dienstbare behoorde Jannetje tot de geringe klasse, een onderklasse, die hard moest werken, de goede zeden diende te bewaren en niet gezien of gehoord mocht worden.

Ik hoop met mijn boek een stem aan de arbeidersklasse te geven. Ik beschrijf hun onmacht, de vernederingen, de kleine momenten van geluk, die alles betekenden. Overleven, daar draaide het om. Op dit papier laat ik ze meer doen dan dat. Ik laat ze leven.

Hoewel dit verhaal zich circa 150 jaar geleden afspeelt, zag ik opmerkelijke parallellen met de huidige tijd met breed gevoelde en extreme ongelijkheid, waarin zelfs arbeidersgezinnen met 2-3 banen onvoldoende verdienen om van rond te komen. Ook de woningnood onder arbeiderskinderen en sinds kortere tijd ook voor middengroepen, zorgt voor uitzichtloze toestanden. Verder vroeg ik me af in welke mate een kloof tussen burgers en arbeiders nog meespeelt bij maatschappelijke problemen en ongelijkheid in de huidige samenleving.

Verslag Workshop Ecohumanisme en kleding.

Op 18 februari jl. werd de 2^e tweede workshop van de werkgroep Ecohumanisme georganiseerd met daarin twee onderwerpen: een milieufilosofische benadering van ecohumanisme en hoe we duurzaam om kunnen gaan met kleding.

ECOHUMANISME

Van antropocentrisme naar ecocentrisme

Aan de hand van een aantal iconische figuren schetste Sjaak Swart enkele inzichten uit de milieufilosofie. Rachel Carson agendeerde met haar boek 'Silent Spring' (1962) de milieueffecten van het grootschalig gebruik van pesticiden. Door haar boek drong het inzicht publiekelijk door dat alle levensvormen verbonden zijn in een globaal netwerk van afhankelijkheden. Garrett Hardin liet met zijn essay 'The Tragedy of the Commons' (Science, 1968) zien dat milieuproblemen vaak een conflict tussen individuele en collectieve belangen kennen waarbij die laatste vaak het onderspit delven. Maar waar Hardin een oplossing ziet in een autoritaire overheid of in privé-eigendom van hulpbronnen liet Ellinor Ostrom in haar boek *Governing the Commons* (1990) zien dat lokaal georganiseerde gemeenschappen goed in staat zijn collectieve hulpbronnen duurzaam te beheren. Zowel Hardin als Ostrom legden de nadruk op de rol van instituties maar Lynn White richtte de aandacht (Science, 1967) op de dominante westerse cultuur met haar aan het Christendom ontleende wereldbeeld dat de schepping er vooral voor de mens zou zijn. De milieucrisis zou een gevolg zijn van overexploitatie door een massale inzet van wetenschap en technologie.

Whytes analyse liet zien dat ook wereldbeelden of grondhoudingen ertoe deden. Een grondhouding is een waardegeladen visie op de plaats van de mens in de natuur waarvan er vaak zes worden onderscheiden: 1) De mens als despoot, overeenkomend met het beeld dat White beschreef. 2) De mens als verlichte heerser die de afhankelijkheid van de mens van de natuur

erkent, alsmede de eindigheid van aardse hulpbronnen vanuit een welbegrepen eigenbelang. 3) De mens als rentmeester. Niet heersen maar de aarde duurzaam beheren is hier het uitgangspunt. Men gebruikt als het ware de rente van het natuurlijk kapitaal in naam van bijvoorbeeld een godheid of in meer wereldse versies namens de mensheid. 4) De mens en natuur als samenwerkende partners waarbij de intrinsieke waarde van de natuur wordt erkend en gerespecteerd. 5) De mens als participant aan de natuur waarbij de onderlinge relatie centraal staat en waarbij de natuur betekenis geeft aan het menselijk leven. 6) Unio Mystica, waarin iemand éénheid met de natuur ervaart in een diep mystieke of religieuze zin.

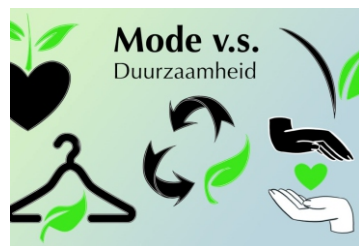
Deze grondhoudingen vormen een gradiënt van antropocentrisme naar ecocentrisme waarbij het klassieke humanisme vermoedelijk bij de verlichte heerser past en ecohumanisme bij het partner- of participatiemodel. Ecohumanisme voegt niet alleen de erkenning van toekomstige generaties en andere soorten toe aan het klassieke humanisme, maar ook de erkenning van de intrinsieke waarde van dieren, populaties, ecosystemen en natuurlijke landschappen. Sommigen vinden daarom dat hen rechten toekomen.

De keerzijde van de kledingindustrie

Karen Kammeraat, consultant voor eerlijke en duurzame producten en auteur van de koopgids voor duurzame producten 'Gewoon Goed', leidde het tweede thema in. Zij is ook oprichter van Brilliant Entrepreneur, dat kleine door vrouwen geleide bedrijven in de Derde Wereld ondersteunt.

De kledingindustrie en ons kledinggedrag heeft veel negatieve effecten: uitbuiting van vrouwen in de Global South, onveilige werkomstandigheden, grote hoeveelheden afval, dierenleed, en klimateffecten. De productie van een spijkerbroek vergt 8000 liter water en per persoon gooien we in Nederland jaarlijks ongeveer 200 kilo textiel weg, mede aangedreven door het verdienmodel van *fast fashion*: het veelvuldig introduceren van nieuwe modelijnen die steeds aanzetten tot nieuwe aankopen.

Natuurlijke materialen zijn echter niet altijd duurzaam. Zo leidt de wolindustrie tot heel veel broeikasgassen, al kun je wol vaak wel heel lang

dragen. Daarentegen is tencel, gemaakt van houtvezels in een gesloten systeem, zeer duurzaam maar net als polyester of acryl niet biologisch afbreekbaar. Synthetische stoffen zijn een belangrijk bron van microplastics die we steeds vaker in het milieu terugvinden en die onze gezondheid bedreigen. Voor kleding die we vaak wassen zoals sportshirts zijn natuurlijke materialen daarom beter.

Keurmerken zoals GOTS (Global Organic Textile Standard), die milieueffecten en arbeidsomstandigheden van de hele productieketen meenemen, kunnen duurzaam koopgedrag ondersteunen. Maar het GOTS embleem kan verward worden met dat van OBCS (Organic Blended Content Standard) dat stelt dat minstens 5% van de stof biologisch is. Organic 100 Content Standard keurmerk stelt dat 100% van de stof biologisch is. Maar deze twee laatste keurmerken stellen geen milieueisen aan de verwerking tot stoffen en letten niet op de arbeidsomstandigheden. Er zijn speciaalzaken die duurzame kleding verkopen. Nog duurzamer is tweedehands kleding te kopen. In Groningen zijn er veel van deze zaken. Karen Kammeraat gaf een aantal hulpregels voor duurzaam koopgedrag:

- *Kies voor wat je belangrijk vindt: de natuur, het klimaat, dieren? Let wel op andere belangen.*
- *Is mode belangrijk voor jou? Let dan op duurzame alternatieven. Draag anders je kleren af.*
- *Geloof niet alles. Let op concrete informatie over bijvoorbeeld minimumloon en op keurmerken.*
- *Winkel aandachtig en bouw stopmomenten in om emotieaankopen te vermijden.*
- *Daag je zelf uit. Bijvoorbeeld een half jaar geen kleren kopen. Je kunt meer dan je denkt.*

Discussie

Er werd o.a. naar voren gebracht dat motivaties en principes of grondhoudingen niet voldoende zijn. Ook het systeem waarin consumenten, arbeiders en boeren vastzitten, speelt een grote rol. Er is dus meer nodig. Gewezen werd op recente voorbeelden waarin NGO's rechtszaken aanspannen tegen multinationals of overheden. Dat zou ook op het gebied van kleding kunnen. Daarvoor zijn wel wetten en instituties nodig. Er is nog dus veel te doen vanuit een ecohumanistisch perspectief.

**Aanvang 20.00 uur, inloop
vanaf 19.30, Tresoar**

19 oktober

Dr. Gaila Pander over

Nietzsche en Zarathustra

In 1884 verscheen Nietzsche's hoofdwerk *Also sprach Zarathustra*. Het staat vol beelden en metaforen, parabellen en het is archaisch van toon. Nietzsche lijkt door de vorm die hij aan zijn hoofdwerk heeft gegeven, een stap terug naar een voor-filosofisch, mythisch discours te zetten. De vraag is daarom gerechtvaardigd of *Also sprach Zarathustra* op de keper beschouwd een filosofische tekst is. Als sleutels om deze filosofisch ongebruikelijke tekst te openen, zullen in de lezing typering en die Nietzsche *zelf* aan zijn *Zarathustra* gaf leidend zijn. Waarom typeerde hij *Also sprach Zarathustra* als een symfonie, een toren, een heilig boek en een vijfde evangelie?

Gaila Pander is filosoof en beeldhouwer; zij promoveerde op een proefschrift over de beeldtaal van Nietzsches

2 november Troost

Groningse hoogleraar **Christoph Jedan** neemt u mee in tradities van troost vanuit de filosofie en de theologie en in verschillende culturen. Er is na een inleiding gelegenheid om met de heer Jedan in gesprek te gaan. Aansluitend kunt u aanschuiven bij de materialisatie van nieuwe pogingen om voor een breed publiek tot troost te komen: Een aangepast concert in het kader van de herdenking van Allerzielen door het **Leeuwarder Kamerkoor**, begeleid door een kamerorkest en natuurlijk met solisten. Gespeeld wordt Ein Deutsches Requiem van Brahms in kleine bezetting. Brahms schreef dit requiem, met zijn aangepaste teksten, vooral als bron van troost voor de achterblijvers. De lezing kost zoals gebruikelijk € 7,-, het concert is gratis.

Diner Pensant

Om dit allemaal praktisch mogelijk te maken lopen een paar zaken anders dan u gewend bent van het Filosofiecafé. De foyer van de Grote Kerk in Leeuwarden is open vanaf 17:45 waarna tussen 18:00 en 18:30 tegen betaling van € 19,- een eenvoudige stamppotmaaltijd wordt geserveerd (**ook vegetarisch graag aangeven bij aanmelding**). Aansluitend volgt dan in de refter van het voormalige Dominicanerklooster de lezing van de heer Jedan en vanaf 19:30 is er gelegenheid tot het stellen van vragen. Info & reserveren via info@filosofie.frl

7 december oud-filosoof des Vaderlands Nietzsche – Nihilisme – Nu

Bij Nietzsche is er ook altijd een andere kant. Nietzsches denken is nooit in één interpretatie te vatten. Zowel de ontwikkeling in zijn denken, de verschillende thema's die in verschillende boeken centraal staat, als ook de aforistische vorm van veel van zijn teksten maken zijn werk onvermijdelijk multi-interpreteerbaar. In mijn presentatie bespreek ik zijn thesen over 'Het Europese nihilisme'. Daarmee zal een andere kant van Nietzsches denken naar voren komen dan in de eerdere voordracht van dr. Gaila Pander. Nietzsche ziet de taak van de filosoof graag als die van een arts van de cultuur. In het werk van die arts staat de diagnostische taak centraal. De eigen cultuur en samenleving vormen de patiënt. Nietzsche onderzoekt die patient naar zijn denken (filosofie en wetenschap), zijn handelen (moraal en politiek), zijn geloven (religie en bijgeloof) en zijn scheppen (kunst), en hij diagnostiseert de ziekte van de cultuur als nihilisme.

De term 'nihilisme' heeft zijn bekendheid weliswaar te danken aan het denken van Fr. Nietzsche, maar heeft tegenwoordig voor ons een veel beperktere betekenis dan hij in het werk van Nietzsche krijgt. In de lezing bespreek ik de soorten of fasen van nihilisme die hij onderscheidt, de achtergronden of oorzaken van dat nihilisme, en de reden waarom hij het een (of beter: 'de') *Europese* ziekte noemt. We zullen zien in hoeverre Nietzsches analyse van 150 jaar geleden te herkennen zijn in onze eigen ervaring van onze tijd en cultuur.

Paul van Tongeren (1950) studeerde theologie in Utrecht en filosofie in Leuven, waar hij ook promoveerde op een proefschrift over Nietzsches moraalkritiek. Hij was hoogleraar aan de universiteiten van Leiden (1985-1991), Nijmegen (1988-2015) en Leuven (2002-2016) en als geassocieerd onderzoeker verbonden aan de Universiteit van Pretoria (Zuid-Afrika) (2002-2016). Zijn wetenschappelijk werk is in vele talen vertaald en heeft twee kernpunten: enerzijds de filosofie van Nietzsche en anderzijds de wijsgerige ethiek, met een voorliefde voor de klassieke traditie van de deugdedethiek. Zijn Nederlandstalige boeken zijn gericht op een breder publiek en bereiken hoge oplages. In 2013 won hij met *Leven is een kunst* de Socratesbeker voor het urgentste en oorspronkelijkste Nederlandstalige filosofieboek. Van april 2021 tot april 2023 was hij Denker des Vaderlands.

oud

Het praatprogramma Nadia gaat over actieve ouderen. Vijf vijfenzeventigplussers haasten zich het podium op. Nou ja haasten, er ontvouwt zich een tableau vivant van krasse knarren. Een leuke vriendelijke vrouw die naaktmodel is, een slanke zwaar getatoeëerde dame, ook

model, met een grote witte en foeilelijke bril, een vrolijke kleurrijke Antilliaanse super-oma, een sterke gewichthefster en een meneer die nauwelijks het podium op kan komen maar wel zijn hele leven al de salsa danst. De boodschap is duidelijk: maak als oudere wat van het leven. Er zijn nog zoveel mogelijkheden.

De serie 'Het geheime dagboek van Hendrik Groen' bracht de ernst van het ouder worden met humor en relativiseringsvermogen heel dichtbij. De recalcitrante rebellenclub van bewoners Omanido (oud maar niet dood) gaf kleur aan elkaars leven. Er was vriendschap, er waren relaties, er was contact en intimiteit. Tijdens de coronapandemie werd de kannibalistische term 'huidhonger' ineens populair. Een lelijke manier om aan te geven hoe belangrijk fysiek contact en intimiteit is. Daar zit je dan als afhankelijke oudere poedelnaakt in de douche met je broze botten en je dunne en te ruime velletje. Hopend op respect, aandacht en genegenheid, soms troost. Hopend op lichamelijk contact, een hand op je arm, een arm om je schouder, een zoen op je wang.

Soms weet je het niet meer, gisteren nog wel. De herkenbare geheugenproblemen dienen zich aan, de gedachten aan dementie worden verdrongen. Je bent nog alert en je mening is helder maar sommige woorden zijn geblokkeerd. Een goede en nog steeds intelligente vriend maakt zijn halve leven lang al gebruik van mijn geheugen voor namen. En als ik weer eens klaag over zaken die ik niet meer kan krijg ik van hem te horen: "Zo gaan de dingen. Het hoort erbij. Je wordt blijkbaar ouder". Zo houd je elkaar op de been. Als je op leeftijd raakt word je nu eenmaal krakkemikkig. Ik vind dat zo'n mooi woord ware het niet dat je ook steeds meer kwijtraakt. We weten hoe belangrijk bewegen is en nu moeten we Olga Commandeur ook al missen. Ouderdom is afscheid nemen en verlies incasseren. Je raakt fysieke en mentale functies kwijt maar ook geliefden, familie, vrienden en bekenden. Eenzaamheid ligt op de loer. Dan raak je jezelf kwijt.

Soms laat ik me ontvallen dat ik steeds milder word wat mijn lieve echtgenote consequent weerspreekt. Misschien bedoel ik dat ik me genuanceerder ben gaan uitdrukken naarmate ik ouder word. Een zegen van ouder worden is het beter zien van verbanden of patronen en het ervaren van betrekkelijkheid. Iedere oudere draagt een schat aan ervaring en inzichten met zich mee. En daarom is het zo belangrijk met ouderen in gesprek te zijn en te blijven, voor henzelf en voor de jongere generaties. Het Humanistisch Verbond is sterk vergrijsd. Dus? Werk aan der winkel! Een jongerencampagne? Vanzelfsprekend! Maar ook, vooral, juist, méér doen voor onze ouderen, er voor hen zijn en hen erbij betrekken.

Jan Wijbenga Voorzitter HVFryslân

Oproep ten bate van Filosofie voor een Breed Publiek

Tijden zijn bar en helaas is het na de pandemie nog niet rustiger geworden. Met elkaar nadenken over actuele ontwikkelingen is harder nodig dan ooit, maar het wordt alsmaar lastiger om filosofische reflectie te organiseren voor een prijs die voor een breed publiek acceptabel is. We sluiten een prijsverhoging in 2024 niet uit maar proberen deze te voorkomen. Om een activiteit als 'Filosofie voor een breed publiek' ook in de toekomst op de rails te houden, zijn twee acties van essentieel belang:

- voldoende deelnemers, zodat onkosten gedekt kunnen worden
- voldoende verkoop van boekjes met samenvattingen, zodat de investering van het drukken ervan terugverdiend kan worden

We roepen jullie hulp in. Je kunt helpen door

- aanwezigheid, waarvoor wij jullie van harte uitnodigen
- waar mogelijk en zinvol reclame te maken voor 'Filosofie voor een breed publiek' (folders verkrijgbaar via secretariaat@hvfryslan.nl)
- reclame te maken voor de boekjes met verslagen van de bijeenkomsten (van alle 31 jaren zijn papieren boekjes verkrijgbaar
- de eerste 25 jaar ook digitaal, op usb)

2023-2024

JAARGANG

32

Twijfel

leren laveren tussen fundamentalisme en relativisme

als keuze

Pakweg 35 jaar geleden was de oproep om positieve waarde te hechten aan 'het voordeel van de twijfel' een belangrijk thema in het humanistische gedachtegoed.

Nu, in ons tijdsgewricht, lijkt twijfel alom nog veel minder geliefd dan destijds. In politiek en maatschappelijk debat bestoken partijen elkaar met beweringen, suggesties en vermoedens die worden gepresenteerd met de zwaarte van onweerlegbare feiten. En ook het individuele leven lijkt steeds meer doordrongen van de hang naar absolutisme.

Wat is eigenlijk het voordeel van twijfel? Weegt het op tegen nadelen? Welke activiteit kunnen we beschouwen als het tegenovergestelde van twijfelen? En wat is de samenhang tussen kwalificaties als twijfel, feit, fake, kans, wetenschap en mening? En is ook bij twijfel sprake van 'kairos', het juiste moment en de juiste plek?

Na de afgelopen lezingencycli, waarin onderwerpen als waarheid, weten, gelijk hebben/krijgen/zijn, en wereldburgerschap centraal stonden, gaan we ons in deze 32^e serie verdiepen in de plaats en functie van twijfel in onze actualiteit. We gaan te rade bij diverse klassieke en moderne filosofen, maar ook bij onszelf.

We gaan onderzoeken of de uitspraak van de staatsman/filosoof Marcus Tullius Cicero (106-43) klopt, dat je door te twijfelen tot waarheid komt ("dubitando ad veritatem pervenimus").

Zomaar een uitspraak tot waarheid bombarderen, werkt in ieder geval desastreus, dat is al duidelijk.

8 oktober 2023 **Wat betekent twijfel?**

Om goed te kunnen nadenken en inzichten te kunnen toepassen is het nodig om begrippen goed te definiëren en in verband te plaatsen. Wat is twijfelen? Wat doen we als we kansen berekenen? En wat hebben deze activiteiten met elkaar te maken? Wanneer is iets een feit? En wat gebeurt er als ik een mening heb?

Inleider: prof.dr. Paul van Tongeren (*filosoof – Radboud Universiteit Nijmegen*)

12 november 2023 **Existentiële twijfel**

Het gaat hier natuurlijk niet over de twijfel over müsli of boterhammen bij het ontbijt, maar over existentiële twijfel. Die treedt op wanneer je de illusie hebt dat je een robuuste eenheid bent, maar geplaagd wordt door je meervoudigheid. Twijfel aan je leven treedt vooral op als je slaags raakt met een lastig element van je persoonlijkheid, wat zich uit als angst of depressie. Het boeddhisme en de niet uitsluitend op het rationele gerichte stroming in de Renaissance proberen dit probleem op dezelfde manier op te lossen, namelijk door niet de twijfel, maar de innerlijke gespletenheid die eraan ten grondslag ligt aan te pakken. Zij doen dit door “vriendschap te sluiten met jezelf.” Dat betekent vooral dat je vriendschap sluit met het segment van je persoonlijkheid waar je het meeste moeite mee hebt. De grote Renaissance-geleerde Marsilio Ficino benadert zo zijn depressieve kant in *Liber de Vita* (1489). Hij erkent zijn “melancholia”, constateert dat vooral kunstenaars en filosofen er last van hebben, en verzoent die dan met de andere elementen van zijn persoonlijkheid, die hij toedicht aan de invloed van de verschillende planeten. Het boeddhisme heeft net zo'n energetische aanpak, waardoor ook het lichaam erbij betrokken wordt. In meditatie worden de interne krachten geharmoniseerd door ze de ruimte te geven. Een dergelijke houding tegenover de verschillende krachten in jezelf kan ook leiden tot openheid tegenover de uiteenlopende krachten in de buitenwereld. Parallel hieraan lijkt de visie van James Bridle in *Ways of Being*.

Inleider: Meino Zeillemaker (*fotograaf, filmmaker, schrijver, leraar Shambala boeddhisme*)

10 december 2023 **Twijfel en vrijdenken**

In ons tijdsgewricht lijkt maatschappelijk debat in toenemende mate

gekaracteriseerd door zwart/wit-denken, eigen gelijk, en behoefte aan beheersing van communicatiemiddelen. In deze bijeenkomst gaan we terug naar een tijd waarin denken over maatschappijkritische onderwerpen als rechten van arbeiders en vrouwen, nationalisme en militarisme nog in de kinderschoenen stond. We gaan ons met name verdiepen in het gedachtegoed van jurist, rechtsfilosoof, socialist en vrijdenker Clara Wichmann (1885-1922).

Inleider: drs. Marthe Kerkwijk (*filosoof – Internationale School voor Wijsbegeerte – Leusden*)

14 januari 2024 **Wat is de relatie tussen twijfel en gevoel van eigenwaarde?**

Over Schopenhauer en Nietzsche. De moed om te twijfelen als vorm van amor fati. Zekerheid als angst voor vrijheid.

Inleiders: drs. Frank Meester (*filosoof/ publicist/musicus*) en drs. Maarten Meester (*filosoof, journalist, docent/student*)

11 februari 2024 **Kun je twijfelen leren?**

Twijfel in opvoeding en onderwijs. Over de rol van cynisme en fundamentalisme. Over de relatie tussen cynisme en creativiteit/fantasie. In de klassieke traditie van het cynisme staat kritiek op / twijfel aan culturele gewoonten en geaccepteerde waarheden centraal. Cynici richtten zich op eenvoudig en eerlijk leven. Wat kunnen moderne wereldburgers leren van het cynisme?

Inleider: dr. Han Thomas Adriaenssen (*filosoof – Rijksuniversiteit Groningen*)

10 maart 2024 **Ik twijfel, dus wij zijn**

De zinsnede 'Ik twijfel' wordt in deze tijd al gauw gelezen als een uitspraak van een individu dat iets niet weet, onzeker is, geen beslissingen kan nemen ... Terwijl van het 'ik' wordt verwacht dat het stevig in de schoenen staat en in staat is tot stellige uitspraken te komen. Bij ieder debat dat langs komt, wordt het 'ik' gevraagd om een stevige mening. Twijfel als hermeneutische grondhouding leidt echter tot iets heel anders: creativiteit, verbinding, worteling én vernieuwing.

Met Paul Ricoeur en een kunstenaar als Grayson Perry onderzoeken we hoe twijfel tot een 'wij' kan brengen.

Inleider: dr. Els Maeckelberghe (*ethicus Beatrix Kinderziekenhuis Groningen/ UMCG*)

Tijd: Zondagmiddagen van 13.30 - 16.00 uur

Plaats: De Bres – Schoolstraat 4 –
8911 BH Leeuwarden

Kosten deelname: €10,- p.p. per bijeenkomst.

U kunt contant betalen aan de zaal, of dit bedrag storten op bankrekeningnummer

NL 16 TRIO 0198 3836 65 t.n.v. penningmeester HV-Fryslân.

In verband met de onzekere tijden kan het zijn dat we de prijs in 2024 moeten bijstellen/aanpassen

Wanneer u zich vooraf inschrijft voor het bijwonen van alle lezingen geldt een gereduceerd tarief van €50,- (voor de hele serie).

Wanneer u geld overmaakt, graag vermelden welke inleiding/inleidingen het betreft.

Informatie: www.humanistischverbond.nl www.theaterdebres.nl

Vragen: secretariaat@hvfryslan.nl app of sms naar: 06-33781823

Zuidwest Friesland **HV FRYSLÂN PALAVERGROEP**

Donderdag 14 september 2023, van 19.30 tot ca. 21.30 uur,

De Groene Weide, Snekerstraat 2 in Bolsward.

Thema van deze avond: Zomerse terugblik en onderwerpen voor dit seizoen

De Palavergroep Zuidwest Friesland start het volgende seizoen weer met een reeks gespreksbijeenkomsten over onderwerpen, die ons raken of bezig houden. De bedoeling is dat iedereen steeds zijn inbreng kan hebben, spontaan op basis van een vraag zoals 'wat is belangrijk voor mij armoedebestrijding/welvaartsverdeling'? Of een gesprek naar aanleiding van een inleiding over bijvoorbeeld 'de essentie van het humanisme'. Of zoals meestal een actueel thema wat op dat moment speelt.

Was je er tot nu toe niet bij? Geen probleem sluit gerust aan, als deze groep je boeit of je je eigen thema's wilt delen en bespreken of als je nieuwsgierig bent naar de inzichten van anderen en hier over in gesprek wilt komen.

Zuidwest Friesland HV FRYSLÂN PALAVERGROEP Geloof, hoop en liefde 2.0: *Zingeving, verlangen en verbinding*

Het thema van onze besprekingen dit winterseizoen in onze Palavergroep van HV Zuid-West Friesland was 'Hoe doorbreek je moedeloosheid?'

We constateerden: ja, gevoelens van moedeloosheid zijn verklaarbaar en reëel. De schaduwkhet leven blijft een brute eeuwig durende werkelijkheid. We bleken als palaverdeelnemers veel zaken te delen om ons zorgen over te maken, zoals oorlogen, klimaat, biodiversiteit, de opvoeding en toekomst van onze jeugd.

Uit de gesprekken bleek dat door er over te praten, de hulp van anderen in te roepen, of ons eigen gedrag aan te passen, probate middelen zijn voor de deelnemers. Door te spreken over je tobben, door iets te doen aan het milieu, ook al is het maar klein, door geld te storten bij een natuurramp, kun je tot omdenken komen, het kwaad accepteren zoals het is en een reëler gevoel over de situatie krijgen. Reëel in de zin, wat kan ik zelf niet en wat kan ik wel beïnvloeden? Het voelen en denken doorbreken met iets te doen!

We bespraken dat onze mind-set, in combinatie met ons voelen, denken en handelen, belangrijk is. Bij mind-set hebben we het dan over onze denkpatronen, overtuigingen, wereld- en mensbeelden, waarden en normen over goed en kwaad. Het glas is inderdaad vaak half leeg, *shit happens*. En ben je ook in staat tot omdenken? Het glas half vol voor te stellen? Als ons denken ons steeds weer belemmert, zijn we dan in staat onze denkpatronen te veranderen? Zijn we *zelf* in staat of met behulp van *anderen* het malen van negatieve gedachten te doorbreken en veerkracht te tonen en daarmee terug omhoog in de spiraal te komen?

De laatste palaverronde op 16 maart jl. stelden we ons de vragen: Wat kunnen we concreet doen en welke denkpatronen bieden hoop of inspiratie om daadwerkelijk in actie te komen? Wat biedt ons veerkracht en idealistische gedrevenheid? We hebben deze vragen behandeld aan de hand van het in religieuze kringen gehanteerde adagium *geloof, hoop en liefde*.

Wat betekent *geloof* voor een humanistische levensvisie? De belangrijkste lering voor ondergetekende was dat je niet zomaar klakkeloos begrippen universeel kunt toepassen. De lading van het begrip *geloof* wordt naar uit de palaver bleek te veel gekleurd door het religieuze, door het buiten je zelf, bij een god, plaatsen van de zin/onzin van het leven, uitmondend in religieus gezag en macht met opgelegde handelswijzen en dogma's. Erasmus en Spinoza zochten in hun tijd, met gevaar voor eigen leven, voorzichtig naar een uitleg zonder dogmatisch godsbeeld.

Humanisten hebben het bij geloof liever over zingeving, het voordeel van de twijfel, onze zoektocht naar de essentie van ons bestaan zonder godsbeeld, zelfbeschikking. Het HV reikte ons verleden jaar het boekje *Gedachtekracht* uit. Wat kunnen we doen vanuit onze eigen verantwoordelijkheid, voor ons zelf, onze medemens, de natuur en de wereld? Met een bewustwording dat het dan niet gaat om een egocentrisch mensbeeld met nadruk op de vrijheid, zoals gepredikt door populistische partijen, maar (met dank aan de gebroeders Meester) om een ecosofisch wereldbeeld. Vrijheid in gebondenheid, niet ten koste van... Het besef van gebondenheid geeft het houvast, ons gedragskompas, geeft een humanistisch antwoord voor zelfvertrouwen en vertrouwen in onze medemens, het aardse bestaan.

Na geloof als zingeving kwam in deze palaver het begrip *hoop* aan de orde, in dit verband mooi vertolkt door het boek van Rutger Bregman 'De meeste mensen deugen'. Ons verlangen naar een betere wereld, het geloof in het goede in de mens, zonder het kwade in de mens te negeren. Willem van Oranje kwam zo ook aan de orde met het voorbeeld dat hij het ideaal uitdroeg de verschillende geloven te kunnen binden. Of nabuurschap als voorbeeld dat mensen met elkaar het verschil kunnen maken. Of het troost bieden aan elkaar of troost uit muziek halen. Hoop putten uit, of in meer humanistische termen, het formuleren van idealen en het verlangen deze idealen in te vullen. Vertaald in: iets doen aan ongelijkheid, armoedebestrijding, onrechtvaardigheid.

Geloof, hoop en liefde, met *liefde* als vooral naar verluid door apostel Paulus gebezigde begrip en vandaag de dag populair in de kerken. Voor ons als sociale wezens is het begripsspectrum van liefde heel breed. Van gepassioneerde liefde voor iemand anders en '40 jaar getrouwd zijn' tot de liefdevolle inzet voor de medemens met schrijven voor Amnesty

International, of werken met mensen in het onderwijs en zorg of vrijwilligerswerk in de eigen gemeenschap voor de voedselbank of de buurtvereniging. En niet te vergeten de liefde voor ons zelf, van waar uit we idealiter de ander onbaatzuchtig kunnen helpen/liefhebben. In humanistisch termen hebben we het over verbinding, zo ook het HV boekje *Verbindingskracht*, dat we dit jaar uitgereikt kregen.

Samengevat heeft het doorbreken van moedeloosheid, naar wij dit winterseizoen bespraken, vooral te maken met dingen bespreekbaar maken, denkpatronen doorbreken, dingen doen. Het houvast van *geloof, hoop en liefde* voor de kerkelijke mensen, zouden we vanuit humanistisch perspectief kunnen vertalen in *zingeving, verlangen en verbinding*. Nog liever in combinatie met de werkwoorden zin-geven, verlangen delen/koesteren en verbinding maken. Mijn lering was dat het kunnen vinden van universele begrippen als geloof, hoop en liefde een naïeve gedachte was. Juist in de betekenis van de begrippen onderscheiden we ons, herkennen we eensgezindheid in kleinere verbanden.

Tot slot vroeg ik mij af wat ons lidmaatschap van het HV betekent als bron van inspiratie en verbondenheid? Is er ook zoiets te voelen zoals de ontroering bij het ervaren van het Christuslicht, of blijft het rationeler bij 'ons', met hoogstens een filosofische of spirituele verkenning en een warm medemenselijk gesprek?

Wat ons bindt is ons lidmaatschap van een verbond die als organisatie staat voor (webtekst HV): *een vrije en humane samenleving. We komen in actie als keuzes over leven, liefde, denken en dood in gevaar komen.*

Mijn vraagteken plaats ik wel bij het in gevaar komen: we komen toch niet alleen in actie bij gevaar? Moeten we niet meer missionair zijn, als het gaat om het betekenis of hoop geven voor het leven? In de palaver werd Jaap van Praag aangehaald. Ik lees op de website van het HV bij Jaap van Praag over zijn boek *Grondslagen van humanisme: "Tegenover de onwrikbaarheid van de wereld staat het onblusbare verlangen naar een vernieuwde mens in een veranderende samenleving; een reformatie en een renaissance tegelijk."*

Van Praag gaf houvast in het formuleren en invulling geven van vijf postulaten die het humanistische mensbeeld uitmaken: natuurlijkheid; verbondenheid; gelijkheid; vrijheid en redelijkheid. Mooie keuzen. Mijn persoonlijke bijdrage zal zijn het verder werken aan die verbondenheid binnen het HV tussen agnosten, atheïsten en spiritualiteit 'belevenden' en buiten het HV met respect voor anders denkenden, die ook een leefbare wereld voorstaan

Jac Konig

NIEUW

Even voorstellen Lieuwe Koldijk

in bestuur HV Fryslân

Een aantal jaren geleden zag ik een inspirerende tv uitzending van het Humanistisch verbond en besloot ik lid te worden. Sinds kort doe ik mee met een Palavergroep en nu ben ik in het bestuur gekomen op de ALV van 15 april. Het kan snel gaan als het op je pad komt.

Ik ben geboren in 1956 in Grou en daar opgegroeid. En nu ben ik alweer Pake. Na een economische opleiding in Groningen, gewoond en gewerkt in Amsterdam en Hilversum.

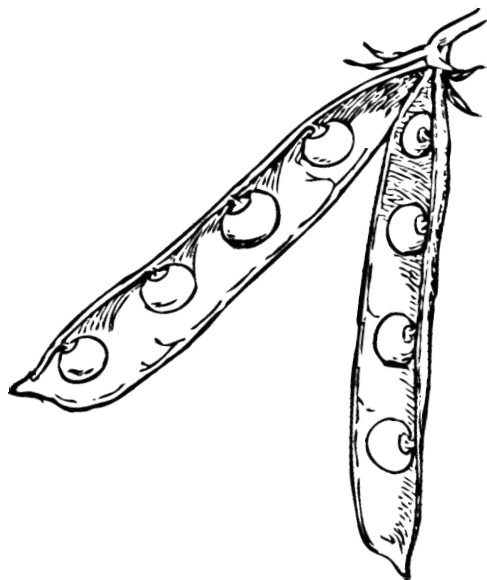
Terug in Friesland heb ik met mijn gezin gewoond in Raerd en sinds vier jaar in Heerenveen. Ik heb gewerkt in de gezondheidszorg als controller, en tot twee jaar geleden inkoper van zorg bij verzekeraar De Friesland. Dit werk zit erop en nu kan ik meer doen aan andere leuke tijdsbesteding. Ik volg graag actualiteit in krant en op tv en lees graag romans en historische boeken. Ook fijn: tennis, fietsen, aan huis klussen en bootje varen.

Bestuurlijke ervaring is nog gering; lang geleden jeugdijsclub, tennisclub en stichting activiteiten in Raerd. Ik hoop dat ik in het bestuur ook een bijdrage kan leveren aan HV Fryslân o.a. als coördinator vrijwilligers.

Tot ziens.

-

Op 29 september kunnen we elkaar weer zien in de consistorie in Marsum. Onze eet/praatgroep heeft het vorig seizoen vaak rond de 15 deelnemers gehad in steeds wisselende samenstelling. Het eten was lekker, de gesprekken aangenaam. Genoeg reden om na de zomer opnieuw op de

laatste vrijdag van de maand opnieuw met elkaar te eten en/of koken. Er is inmiddels een app waarop we elkaar kunnen informeren, ook over leuke (vaak gratis) happenings. U kunt zich voortaan **aanmelden via** secretariaat@hvfryslan.nl. Er kunnen 16 mensen mee-eten, bij meer aanmeldingen komt u op de wachtlijst! Om mee te doen betaalt u vanaf september 8 euro voor een vegetarische meestal biologische drie-gangen maaltijd, toch niet komen is wel betalen (we houden dan eten over!). We waarderen het zeer als u meekookt of mee wilt opruimen en de afwas doen!

Voor meer informatie kunt u altijd nog mailen naar

peulenenpraten@gmail.com.

Datum: elke laatste vrijdag van de maand, 18.00 tot 20.30 uur, kokshulpen worden om 17.00 uur verwacht. Volgende keer: 29 september.

Locatie consistorie: Buorren 18a in Marsum, het dorp ligt 5 km fietsen vanaf station Leeuwarden of is met buslijn 71 (Leeuwarden-Kop afsluitdijk) bereikbaar. **Kosten:** 8 euro, graag gepast en contant betalen.

Opgeven: Er kunnen maximaal 16 mensen meeëten. Stuur daarom tenminste twee dagen vooraf een e-mail naar secretariaat@hvfryslan.nl en vermeld er zo nodig bij of je vlees, vis of zuivel bij de maaltijd wilt eten. Het is ook fijn als je aangeeft of je komt helpen koken.

Johan Willem Frisokazerne, Assen
Wiebe Arts, 06-12967358

Humanistische geestelijke begeleiding

Het leven vormgeven is niet altijd eenvoudig. Humanistische geestelijke begeleiders helpen - met gesprekken, advies en ondersteuning - om evenwicht te vinden als het even moeilijk gaat. Humanistisch geestelijk verzorgers werken bij defensie, justitie, in de zorg of zijn vrijgevestigd. Vrijgevestigde geestelijk verzorgers kunnen ook helpen vorm te geven aan een humanistische relativering.

Humanistische Uitvaartbegeleiding

Nabestaanden vinden het moeilijk een toespraak te schrijven of uit te spreken. Een humanistische uitvaartbegeleider helpt u daarbij. Mogelijkheden zijn een gesprek-bij-leven en een gesprek met nabestaanden. Een humanistische uitvaartbegeleider heeft een speciale opleiding gevolgd en biedt hulp op basis van kennis en ervaring. De begeleider is humanist en heeft oog voor de waardigheid en eigenheid van elk mens en begrip voor de kronkelwegen van het leven.

Er is een speciale website waar u alle informatie vindt:

www.humanistischeuitvaart.nl

0517 417799 HUB Fryslân

0900 33302020 HUB Drenthe

Humanistisch Verbond Sprekers bij uitvaarten

<https://humanistischeuitvaart.nl/sprekers/regio-drenthe-overijssel-en-flevoland/>

Een executeur testamentair van het Steunfonds Humanisme?

Wat moet er gebeuren als ik er niet meer ben? Het is misschien niet plezierig, maar wel goed om er eens bij stil te staan. Want wie regelt uw uitvaart? Wie zorgt ervoor dat de wensen uit uw testament worden uitgevoerd en handelt allerlei praktische zaken af?

Als er in uw omgeving niet direct iemand is om dit voor u te regelen, kunt u het Steunfonds Humanisme als executeur inschakelen. De medewerkers regelen uw zaken met respect, zorg en oog voor detail.

Leden bezoeken leden Fryslân

Contact te leggen voor iemand met verzoek of aanbod te ontmoeten, wonend in: Postcode gebied 8441-9091

Jac.Konig@kpnmail.nl of 0653172732

Postcode gebieden 8391 - 8434 en 9109 – 9296 sakevanderkloet@gmail.com of 0650634629 [Palavergroep opstarten: secretariaat@hvfryslan.nl](mailto:Palavergroep.opstarten@secretariaat@hvfryslan.nl)

Stichting Abraham Vellinga

Piet Postma secr. Dubbelstraat 1-4
8561 BC Balk piet@pjpostma.nl
0514 581879

Bijlenga Stichting

Jan Dijkstra jan.dijkstra.mz@gmail.com
Marjoleine Beers secretariaat@hvfryslan.nl

REGIO NOORD

Humanistische contacten

voor een landelijk overzicht van humanistische organisaties: zie www.human.nl

Humanistisch Vormingsonderwijs HVO

HVO Primair- Org. voor docenten HVO en Levensbeschouwing in het openbaar basisonderwijs. Eltjo Dijk regiobegeleider Fryslân e.dijk@hvo.nl www.hvoprimair.nl

Filosofiewerkgroep Fryslân

Ron Muijzer, Raard, 06 337 81 823
ronmuijzer@yahoo.com

Humanistisch geestelijk raadslieden

Carla Bellers, carla.bellers@mcl.nl
MCL Leeuwarden

Myriam van der Vorst, 0513 685 739
Tjongerschans Ziekenhuis Heerenveen

Jan Sipma 06 8320 7732
Meriant

Marcelle Mulder, 06 308 12 853
Zorgorg. Patyna, Sneek

marcelle.mulder@patyna.nl

Agaath Heijboer, 050 3613884 of 3612030
a.a.heijboer@umcg.nl UMCGroningen

Reinder Bouwhuis, werkdagen maandag, dinsdag, woensdag (op de oneven weken)
06-82305926 reinder.bouwhuis@nncz.nl
NNCZ Jannes van der Sledenhuis H'veen

Else van der Hoek Martini Ziekenhuis GR
050 524 5112

Sichtpunt.frl geestelijke verzorging voor mensen in de thuissituatie

gvthuis.nl Groningen en Drenthe

geestelijke verzorging voor mensen in de thuissituatie.

Klankbordgroep HV Drenthe

Ton Koster

Jan van Koert

Anne Prins

Contactpersoon:

Fieneke Stronkhorst 0592-342720 / 06-21363223 secre.hvdrenthe@gmail.com

Humanistische geestelijke verzorging bij Justitie

Dr. S van Mesdagkliniek, Groningen
Jeannette van der Meijde, 050 5221221

Eva Boer, PI Veenhuizen,
locatie Esserheem 08807 37123
locatie Norgerhaven 08807 36885/36882

PI Marwei Jacob Oeverbeek
j.oeverbeek@dji.minjus.nl

GGZ Friesland, locatie Franeker

Wietske Cuperus, geestelijk verzorger
aanwezig: di, do, vrij 06 83 263 099
wietske.cuperus@ggzfriesland.nl

Vrij gevestigde Humanistische Raadslieden

Mirabelle A. Schaub-de Jong

050-5252253 / 0620732179

Jan Sipma

06 2099 1738

Humanistische GV bij Defensie

HUMANITAS

Humanitas Assen

Brunelstraat 77, 9404 KB Assen
0592 311 121 assen@humanitas.nl

Humanitas Groningen

A-kerkhof 22 ZZ, 9711 JB Groningen
050 3120633 info.noord@humanitas.nl

Humanitas De Stellingwerven

DeStellingwerven@humanitas.nl
secretaris: Rikus Hermelink

Humanitas Leeuwarden

leeuwarden@humanitas.nl

Humanitas NO-Friesland

no.friesland@humanitas.nl

Humanitas NW-Friesland

nw-friesland@humanitas.nl

De Fryske Marren (DFM)

defriesemereren@humanitas.nl

Humanitas Smallingerland/Opsterland

smallingerland-opsterland@humanitas.nl

Humanitas ZW Friesland

zw-friesland@humanitas.nl
Josée Peereboom secr.
0515-424416

Humanitas Heerenveen

heerenveen@humanitas.nl

foto Haye Bijlstra

BESTUREN

Afdelings

FRYSLÂN

Jan Wijbenga, voorzitter@hvfryslan.nl

Marjoleine Beers, secretaris en ledenadministratie
secretariaat@hvfryslan.nl, 06 5311 2732

Bart van 't Veer, penningmeester@hvfryslan.nl

Roeleke Naber, lid

DRENTHE

Henk van der Zijden, voorzitter, 0592 20 33 12 / 06 23 60 91 01

henkvanderzijden@outlook.com, penningmeester a.i.

pen.hvdrenthe@gmail.com (financiële post)

Fieneke Stronkhorst, secretaris

0592 34 27 20 / 06 21 36 32 23 secre.hvdrenthe@gmail.com

Marlon Busstra, bestuurslid communicatie, 06 1320 0785
stimulans@planet.nl

GRONINGEN en Ommelanden

Marijke van de Hel, voorzitter

marijkevandehel@gmail.com

Ieke Verveld, secretaris

secre.hvgron@gmail.com 06 10264135

Willem Waard, penningmeester

penningm.hvgron@gmail.com

Lenie Kootstra, lid, Leniekootstra@gmail.com

Welmer Boiten welmerboiten@gmail.com

JONGE HUMANISTEN

Ivo Hengst, jong hv: ivo_hengst@hotmail.com

4	9tot5
5	Cursussen NOORD
10	Column DR
12	Van het bestuur DR
13	Activiteiten DR
15	Midzomerviering DR
17	Interview DR
20	Paul van Vliet DR
22	Jonge Humanisten GR
24	Wandelen GR
25	Boekbespreking GR
28	Ecohumanisme GR
31	Filosofiecafé FRL
33	OD FRL
35	Filosofie ve BP FRL
39	Palavers FRL
42	NIEUW FRL
43	Peulen & praten FRL
44	Adressen

INHOUD